

UDK 821.163.4(497.6).09(049.3)

Primljeno: 15. 03. 2024.

Stručni rad
Professional paper

Nermin Ormanović

ZAŠTO IZNOVA PISATI O KNJIŽEVNOM DJELU IVE ANDRIĆA I MEŠE SELIMOVIĆA?

(Alma Skopljak, *Novopovijesni i politički roman Ive Andrića i Meše Selimovića*, Centar za kulturu i obrazovanje, Tešanj, 2022)

Romaneska ostvarenja, kulturna i politička angažiranost Ive Andrića i Meše Selimovića predmet su mnogih analiza, kako domaćih (Lovrenović, Lujanović, Rizvić, Nemeć itd.) tako i stranih autora (Hodel, Martens, McNeill...), ali su još uvijek u prvom planu – iako postoje različiti pristupi književnom djelu ovih pisaca poput strukturalističkih, psihoanalitičkih i socioloških – one analize u kojima se istražuje na koje načine su Andrić i Selimović navodno koristili svoje romane kao platforme za izražavanje ideoloških i političkih uvjerenja. U većini ovih analiza ističe se naklonjenost, ili barem simpatija, ove dvojice pisaca antiislamskim i velikosrpskim idejama, što opet izaziva kontrareakcije u kolopletu oprečnih mišljenja širom bivših jugoslovenskih država. Odgovore na ova pitanja, pa i pitanje iz naslova ovoga prikaza, u književnoj studiji *Novopovijesni i politički roman Ive Andrića i Meše Selimovića* pokušala je dati Alma Skopljak, bazirajući se, kako i sam naslov njene knjige kaže, na ono što se naziva novopovijesnim romanom, i to u smislu njegovog žanrovskog prepoznavanja kakvo nalazimo kod Julijane Matanović i Envera Kazaza, te u još užem smislu kod Zvonka Kovača.

U priču o interpretacijama književnih tekstova (ali i izvantekstovnih sadržaja) autorica nas uvodi prostirući pred čitaoca sve one interpretacije koje su na određen način smatrane negativnim, iza kojih stoje prepoznatljiviji ideološki obrasci, gdje

se romaneskna ostvarenja ovih autora ne razlikuju od historijskih tekstova, kao naprimjer interpretacije u knjizi Muhsina Rizvića *Bosanski muslimani u Andrićevoj svijetu*, ali i interpretacije koje su, po mišljenju autorice, proizišle iz ove knjige a objavljene su u zborniku *Andrić i Bošnjaci*. Nasuprot takvoj recepciji Andrića, Skopljak nas upućuje i na recepcije zasnovane na tzv. *liberalnohumanističkim ideologijama evropskog modernizma* gdje ubraja tekstove Ivana Lovrenovića, Envera Kazaza, Ive Žanića i Tarika Haverića, ali će uputiti i na oprečne tekstove Radovana Vučkovića, Krešimira Nemeca, Rusmira Mahmutćehajića i drugih. Književnoteorijsko *otvaranje* knjige, dakle oni dijelovi gdje se predstavlja povijesni, novopovijesni i politički roman, zasnovano je na teorijskim postavkama teoretičara južnoslavenskog govornog područja (Nemec, Žmegač, Matanović, Kovač) dok se zanemaruju klasični autori poput Georga Lukacsa, Haydena Whitea, Franca Morettija i Alberta Camusa čiji doprinosi u analizi historijskog i političkog romana donose perspektive i kritičke uvide ključne za dublje razumijevanje njegovih struktura, obrazaca i značenja. Integracija njihovih teorijskih postavki unutar konteksta književne teorije i kritike u ovu studiju omogućila bi osnaživanje interpretativnog procesa i produbljivanje analize, pružajući bogatiju i sveobuhvatniju perspektivu u istraživanju intersekcije historije, politike i književnosti, što je centralna tema ove knjige. Međutim, ono što je osvježeno u savremenim književnokritičkim prikazivanjima Andrićevog i Selimovićevog djela jeste centralni dio knjige, odnosno interpretativni dio koji zadržava odlike akademskog metodološkog pristupa i stila koji istina, povremeno, prelazi u esejistički.

Uvod u iduće poglavlje čitaoca upoznaje sa recepcijom romana *Na drini ćuprija* Ive Andrića čija hronika historijskih i društvenih zbivanja postaje hronika represivnih postupaka, političkih i sudskih rituala, koje provode ljudi na vlasti s namjerom da se ostvare kontrola, nadzor i disciplina onako kako ih shvata Michael Foucault u svojoj slavnoj knjizi *Nadzirati i kažnjavati*. Intepretativno se ovdje obrađuju glavni dijelovi knjige i posebno pojedine scene, kao što je opis danka u krvi, Abidagin govor na početku gradnje mosta u kome se očituje i sam karakter vlasti zasnovane na prijatnji i nasilju, odsustvo glasa podanika, zatim vjerovatno najpoznatija scena – čin nabijanja na kolac koji se ovdje shvata kao kažnjavanje ne samo oduzimanjem života nego i kao neka vrsta političkog rituala kojim se iskazuje moć, potom slučaj Gregora Feduna koji nam pokazuje kako mjere za održanje vlasti djeluju i na instrumente same vlasti, prizori vezanih ljudi pred Konakom, itd. Poglavlje o romanu na *Drini ćuprija* završava konstatacijom da ovaj roman svjedoči o čovjekovoj egzistencijalnoj ograničenosti i ugroženosti u različitim historijskim i političkim okolnostima. U

idućem poglavlju, koje razmatra jednako čuven Andrićev roman u čijem je naslovu riječ hronika, govori se o toposu grada kao političke pozornice tj. političkim odnosima u gradu Travniku, te relacijama između osmanskih, francuskih i austrijskih predstavnika; zatim o institucionalnoj represiji koja je složenija nego u romanu *Na Drini Čuprija*, da bi poglavlje o *Travničkoj hronici* autorica završila prenoseći riječi Midhata Šamića o ovom romanu kao pomnoj rekonstrukciji prošlosti, gdje je mnoštvo autentičnih činjenica i podataka omogućilo piscu da uskrsne epohu. Roman *Prokleta avlija*, koji je u fokusu razmatranja sljedećeg poglavlja, već je od strane kritičara, prije svih Envera Kazaza i Zvonka Kovača, prepoznat kao politički roman, ali autorica ide korak dalje pa ovaj roman vidi kao natpovijesnu političku metaforu, ali ga, i pored toga, tumači i u kontekstu problematike kojom se bavi njena knjiga kao novopovijesni roman, dakle u njegovom odnosu prema povijesti, povijesnim činjenicama i rekonstrukciji povijesnog ambijenta. U poglavlju o romanu *Gospođica* autorica jednu dionicu posvećuje kolektivnim opsesijama i opresijama koje su drugačije nego u prethodno analiziranim romanima. Roman *Omer-paša Latas* zauzima manje prostora pri analizi i interpretaciji, ali se i ovdje prepoznaju činjenice (iako je roman interpretiran samo kao hronika ili roman portret) koje romanu daju politički i novopovijesni karakter, prije svega jer „od samog svog početka za predmet svog interesovanja ima teror ideologije i politike nad golim životom čovjeka, dakle, u kontekstu diskursa političkog romana“ (str. 149).

Dio knjige posvećen djelima Meše Selimovića otvaraju dva poglavlja o romanima koji se često zaobilaze (jedan od njih se nerijetko uopće i ne uvrštava u romane) i koji su uvijek u sjeni monumentalnih ostvarenja *Derviš i smrt* i *Tvrđava. Tišine*, prvi roman Meše Selimovića analiziran je najčešće na način da se pažnja usmjerava na glavnog junaka, civila u vojničkoj uniformi, kako ga naziva Alma Skopljak, i njegov odnos prema djelovanjima totalitarnog uma, dok je roman *Magla i mjesečina* prikazan kao pozornica na kojoj se odigrava difuzija totalitarističkih ideja, gdje se neprestano propituje tema ideološkog jednonumlja i pozicija političkih i ideoloških neistomišljenika. Za razliku od ova dva prethodnika, roman *Derviš i smrt* je dosta složeniji u naratološkoj konstrukciji, ali je ovdje sudbina čovjeka kao *zoon politikona* istaknuta u prvi plan. Glavni lik postepeno, kako vrijeme prolazi, otkriva identitet žrtve političkog uma, dok će, uporedo s tim, njegova ispovijest, obračun sa samim sobom, predstavljati svojevrsnu unutarnju hroniku političke represije. Autorica dobro zapaža da, za razliku od Andrića, čiji hronotop obuhvata godine i nizove raznolikih žrtava političke torture, kod Selimovića je riječ o biografiji ili možda čak i autobiografiji, zlostavljanju jedne žrtve, suženom prostoru i skraćenom vremenu. U

drugom dijelu ovog poglavlja prikazana je *strašna slika svemoćnog zla*, prodiranje korumpirane vlasti u sve pore društva, do svih jedinki, pa samim tim i do glavnog lika. U kafkijanskom ambijentu obračuna sa neistomišljenicima vlast je nevidljiva, nematerijalna i neuhvatljiva. Posljednji roman o kojem piše Alma Skopljak u ovoj knjizi jeste *Tvrđava*, roman koji je često prepoznat kao izrazito politički roman, za razliku od recimo *Derviša i smrti*, koji svojim dodatnim značenjskim slojevima – filozofskim, teološkim, sociološkim – svjedoči političko i ideološko nasilje u atmosferi koja „uništava svaku individualnu inicijativu i ukida svaku mogućnost akcije“ (str. 190). Autorica pažnju posvećuje otporu indoktrinaciji, videći glavnog lika kao osobu paraliziranu strahom od praznine u sebi i praznine svijeta, ali sa izraženim diferencijalnim identitetom, koji ga razlikuje od drugih ljudi u susretu sa terorom vlasti. Ipak, na kraju glavni lik prepoznaje u sebi preobrazbu prvobitnog disidenta u čovjeka koji misli i kojeg se tiče ono što ga se, iz ugla vlasti, ne bi trebalo ticati. Ovo poglavlje završava pogledom na historiju vlasti, čime se razotkriva novopovijesni karakter Selimovićeve *Tvrđave* i vlast kao višemilenijski stara ljudska strast za moći.

Knjiga Alme Skopljak *Novopovijesni i politički roman Ive Andrića i Meše Selimovića* usmjerena na romaneskne poetike naša dva klasika predstavlja značajan doprinos interpretaciji njihovih djela u novom mileniju i opovrgava floskulu da konačno trebamo završiti sa interpretacijama i analizama književnih djela nastalih u prošlom vijeku.

Adresa autora
Author's address

Nermin Ormanović
Gradska biblioteka Zenica
nerminormanovich@gmail.com